

Előszó

Jelen kötet alapjául szolgáló kutatás szemléleti alapállása, hogy a fejlett világban az állami feladatellátás tartalma és színvonala az erőforrások átrendezését igényli az újfajta kihívásokhoz és követelményekhez való igazodás érdekében. A közfeladatok ellátásának szektorális megoszlása ennek folytán ismét változóban van. Vagyis az állami szerepvállalás alakzataival összefüggésben az üzleti, illetve a társadalom közösségei által megoldott, közösségi érdekű tevékenységek folytatásának terjedelme, módja, kapcsolódási formái új hangsúlyok mentén rendeződnek.

A feladatellátási értelemben vett kormányzás „nem klasszikus” alakzatai, újfajta szervezési modelljei, mint amilyen a társadalmi szerepvállalás, továbbá a közösségi felelősséggel számoló vegyes megoldásokra is kiterjednek. Következésképpen a kormányzati politika fontos részét képezi az államháztartáson kívüli eszközök fölötti rendelkezés gyakorlata. E folyamat része, hogy az állami tulajdon körének felhasználása a közfeladat-ellátás megoldási körének szélesítésére egyre inkább jellemző; igény mutatkozik a költségvetéstől elkülönült vagyonnal és önálló felelősséggel rendelkező jogi személyek keretei közötti állami feladatellátásra. A kormányzati tulajdonrésztű gazdasági társaságok üzletpolitikája pedig többoldalú kapcsolatba kerül a közösségi döntésekkel. Mindez szoros összefüggésben van azzal a folyamattal, hogy több tényező – így a globális verseny erősödése és ezzel együtt az európai integrációs és nemzetközi kötelezettségeknek való megfelelés, majd a 2008-as válság hatásai – eredményeként új vagy időközben háttérbe szorult prioritások (hitelezők védelme, felelős tulajdonlás) kaptak nagyobb hangsúlyt az európai társasági jogrendszerekben, illetve a hagyományos vállalati struktúrák is részben átrendeződtek.

Kötetünk célja a fenti jelenségek – európai uniós és magyarországi – szabályozási keretének és változási folyamatainak feltérképezése.

A kötet *első része* a társasági jog fogalmi alapvetéseit és az európai államok vállalatirányításra, illetve a tagok felelősségére vonatkozó szabályozási rendszerének fő modelljeit vizsgálja. A fogalmi alapok bemutatása, tekintettel arra, hogy a magyar társasági jog gyökerei is nagyrészt innen erednek, a német

jogi dogmatikára épül. Részletesen elemezzük a „társaság” fogalmának szűkebb és kiterjesztőbb megközelítéseit, és ezeknek megfelelően a különböző társaság-típusokat. Külön is tárgyaljuk a „társasági jog” és „vállalatok joga” terminusok megkülönböztetésének dogmatikai és szabályozási problémáit a német, a holland és az osztrák jog példáján keresztül. Az elemzés egyúttal már jelzi azokat a gazdasági, szabályozási és európai integrációs kötelezettségeknek betudható változásokat, amelyek a kötet további fejezeteinek megértése szempontjából szintén lényegesek.

Ezt követően a modellértékűnek tekinthető társasági jogi rendszerek vizsgálatára kerül sor, azt a kérdést is feltéve, hogy – figyelemmel az európai jogi harmonizációs követelményekre, illetve a még mindig jelentős tagállami eltérésekre – hol tartunk a „nemzetek feletti” társasági jog felé vezető úton, kitérve ennek keretében a szabályozási verseny jelenségére, illetve az európai társasági jogrendszerek kölcsönös egymásra hatásának kérdésére is. Az összehasonlító elemzés – immár kifejezetten a vállalatirányítás kérdésére fókuszálva – részletesen foglalkozik a német, a francia, az olasz és a brit társasági jog sajátosságaival, különös tekintettel a vállalatok társadalmi felelősségének kérdésére, illetve ezzel szoros összefüggésben az egyes tagállami szabályozási rendszerek eltérő viszonyára a piaci liberalizációhoz és az üzleti kapcsolatok nemzetköziesedéséhez.

A vállalatirányítás és a felelősségi viszonyok nagy szabályozási rendszereinek megismerése elengedhetetlen előfeltétel annak megértéséhez, hogy az állam – a felelős tulajdonlási és felelős társaságirányítási koncepciók talaján – miként használhatja ki hatékonyan és (legalább látszatra) társadalmilag is igazolható módon a „vállalati erőforrásokat” közfeladatainak ellátása érdekében. A vállalatirányítási modellek körében lényegében két nagy csoportot különíthetünk el; a német–osztrák társasági jogfejlődés során kimunkált és a legtöbb európai államban követett kétszintű vállalatirányítási szisztémát, valamint az angolszász országokra jellemző egységes irányítási rendszert, a *boardrendszert*. A kötet ötödik fejezete részletesen bemutatja ez utóbbi modell működését és ezzel összefüggésben az angolszász társasági jog fejlődésének sajátosságait. Azt is láthatjuk, hogy ezen irányítási modell – amely a külföldi befektetők felé való piacnyitást jelentősen megkönnyítő szervezési alternatívát jelent az egységes belső piacon – egyfajta jogharmonizációs mintaként is szolgál, amennyiben az európai részvénytársaság esetében az Európai Uniónak már sikerült elfogadtatnia a dualista és monista vállalatirányítási modell közötti választás lehetőségének kötelező megengedését a tagállami jogalkotásokban. A magyar társasági jogban pedig – az uniós jogharmonizáció eredményeit

jelentősen meghaladó mértékben – szintén követésre talál a boardrendszer, elsősorban a harmadik társasági jogi törvény eredményeként.

A „szupranacionális” társasági jog megteremtése felé való törekvések eredményeit ugyanakkor nem szabad túlértékelnünk. Mint azt a kötet hatodik fejezetében is megállapítjuk, sem a nemzetközi üzleti jog, sem az Európai Unió joga nem tudott ezidáig olyan keretrendszert alkotni, amelynek mentén felfogható lenne a gazdasági társaságok elismerése, ami részben a tagállami jogi kultúrák sajátosságaira, részben pedig az európai, illetve globális szintű szabályozási verseny fenntartásához fűződő nemzeti érdekekre vezethető vissza. E sokszínű jogi környezetben különösen érdekes azon fordulat vizsgálata, amelyet a 2008-as gazdasági és pénzügyi válság hozott a társasági jog európai fejlődésében a felelősségre vonatkozó szabályozás terén, amikor is új irányok jelentek meg a tagok, részvényesek profitorientált érdekei, valamint a hitelezők, üzleti partnerek védelmét hirdető érdekek közötti egyensúly keresésében. A hatodik fejezetben sor kerül annak bemutatására, hogy a tagok, részvényesek felelősségének előtérbe helyezését milyen megfontolások adják, milyen intézmények segítségével kivitelezhető ezen felelősség Európában és az Amerikai Egyesült Államokban.

A kötet *második részét* képező írások központi közös kérdésfeltevése az, hogy az állam miként kerül kapcsolatba az úgynevezett „vállalati erőforrásokkal” a közösségi feladatok ellátása érdekében. Vállalati erőforrásokon lényegében a társaságok vagy vállalatcsoportok közfeladat-ellátásba való bevonásának különböző – közvetettebb vagy közvetlenebb – formáit értjük. Látni fogjuk, hogy e kapcsolatnak igen eltérő megnyilvánulásai vannak – így lehet szó állami tulajdonú vállalatról, szavazati elsőbbséget vagy vétőjogot biztosító aranyrészvényről, kizárólagos vagy különleges jogok biztosításáról, illetve általános érdekű szolgáltatást ellátó vállalkozások állami támogatásáról. A kötet e részében elsősorban arra keressük a választ, hogy az „eredeti” alapszabadságok és versenyszabályok át- és újraértelmezése, a belső piaci jogharmonizáció „vívmányai” és az esetjog „hullámai” miként alakítják át a közösségi szervezést igénylő feladatok ellátásának kereteit, illetve miképp generálják vagy éppen akadályozzák a vállalati erőforrások felhasználása terén az újfajta megoldások létrejöttét.

A kötet hetedik fejezete a privatizációval, illetve általában a piaci liberalizációs folyamatokkal szembeni ellenoldali irányultságú reformok fő tartalmait vizsgálja, amelyek egyik lehetséges irányaként az állami tulajdonosi szerepek közszolgáltatási feladatot ellátó vállalatokban való térnyerését azonosítja. Egyfajta sajátos, a jogi-szabályozási harmonizációs eszközökhöz

inkább közvetve köthető nemzetközi piacnyitási jelenségre is felhívja figyelmünket e fejezet; nevezetesen arra, hogy nagymértékben azonos tulajdonosi kör, azaz lényegében ugyanazon nemzetközi nagyvállalatok érdekeltségei határozzák meg a közüzemi feladatok ellátásának rendszerét és viszonyait.

Ezt követően a releváns európai uniós belső piaci szabályokat mutatjuk be, ezen belül is a vállalkozások letelepedésének szabadságára, a tőkemozgás- és fizetési műveletek szabadságára vonatkozó rendelkezéseket és esetjogot, kitérve ennek során az állami szerepvállalást – mint a piaci liberalizáció főszabálya alóli kivételt – engedő lehetőségekre is. Vizsgáljuk többek között az Európai Unió Bíróságának úgynevezett „aranyrészvény” ügyeit, illetve ezek tárgyát képező tagállami (angol, német, belga, francia, portugál, holland, magyar) szabályozásokat, amelyek – az uniós jog szerint is megengedetten – a nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek állított vállalatok esetében az állam javára a vállalatok irányításába való beleszólást biztosító jogokat rögzítenek (részvények átruházásához való előzetes állami hozzájárulás, a társaságirányító testületeik tagjainak kinevezése stb.). Ugyancsak vizsgáljuk az uniós versenyjog releváns szabályait (elsősorban az állami támogatások és az erőfölénnyel való visszaélés tilalmát) – illetve ezekhez képest a közvállalkozásokra, illetve kizárólagos és különleges jogokkal felruházott vállalkozásokra vonatkozó speciális rendelkezéseket és azok joggyakorlatát.

Az egyes részművek kifejtése során használt – elsősorban a speciális társasági formák és jogszabályok megjelölésére alkalmazott – rövidítések nagy számára tekintettel a tájékozódást a kötet végén elhelyezett *Rövidítések jegyzéke* segíti. Egyéb szerkesztési megoldások (magyarázó ábrák, táblázatok) szintén az egyes területek vizsgálata során feltárt összefüggések mélyebb megértését és továbbgondolását célozzák.

A kötet fejezetei a Debreceni Egyetem (DE) Állam- és Jogtudományi Kara (ÁJK) Államtudományi Kutatóműhely keretében végzett kutatás eredményei. A kutatás szakmai bázisát a DE ÁJK biztosította. A kéziratot 2018. december 15-én zárta le a kutatóműhely.

Debrecen–Budapest, 2018. december 15.

A szerkesztők